

TIESISKĀS PAĻĀVĪBAS PRINCIPA NOZĪME KRIMINĀLTIESĪBU NORMU PIEMĒROŠANĀ

THE ROLE OF THE PRINCIPLE OF PROTECTION OF LEGITIMATE EXPECTATIONS IN APPLICATION OF CRIMINAL LAW

Māris Leja, *Dr. iur. cand.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The publication examines the impact of the principle of the protection of legitimate expectations on the understanding of the legal concept of legal error in criminal law. It argues that the prevailing view in Latvian criminal law, according to which a legal error cannot affect criminal liability, does not apply, if the following two (cumulative) conditions are met:

- the person believed, as a result of erroneous information by a competent authority of the State, that he was acting lawfully, even though that conduct actually met all the elements of a criminal offence; and
- the person had a right to rely on this information.

Atslēgvārdi: juridiskā kļūda, tiesiskās paļāvības princips

Keywords: error of law, principle of the protection of legitimate expectations

Ievads

Laikā, kad autors studēja tiesību zinātnes, krimināltiesības pamatā tika mācītas kā no citām tiesību nozarēm pilnīgi nošķirta tiesību zinātne. Mijiedarbība ar citām nozarēm tikpat kā netika aplūkota. Šāda pieeja atstājusi būtisku ietekmi uz juridisko domāšanu juristu aprindās. Tāpat nevar noliegt, ka tas bremsējis krimināltiesību teorijas un prakses attīstību.

Autora ieskatā nav iespējams labi pārzināt mantisko noziedzīgo nodarījumu specifiku, ja tiesību piemērotājs neorientējas civiltiesībās un nezina, kā tās mijiedarbojas ar krimināltiesībām šajos noziedzīgajos nodarījumos.¹ Tāpat nav iespējams labi orientēties noziedzīgos nodarījumos pret pārvaldības kārtību un valsts institūciju dienestā, ja tiesību piemērotājs neorientējas administratīvo tiesību pamatjautājumos.²

¹ Sk. vairāk: Leja M. Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā, Austrijā, Šveicē, Vācijā. Noziedzīga nodarījuma uzbūve, cēloņsakarība, vaina, krimināltiesību normu interpretācija un spēks laikā. I. daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 261.–263. lpp.

² Turpat, 263.–280. lpp.

Tas pats sakāms par konstitucionālajām tiesībām, kurām veltīta šī publikācija. Tajā apskatīts viens no konstitucionālo tiesību principiem – tiesiskās palāvības princips un tā mijiedarbība ar juridiskās kļūdas tiesību institūtu krimināltiesībās.

1. Juridiskā kļūda (valdošais viedoklis)

Latvijas krimināltiesību teorijā juridiskā kļūda skaidrota kā personas nepareizs priekšstats par savas darbības vai bezdarbības (nodarījuma) tiesiskajām sekām – nodarījuma noziedzīgumu, kvalifikāciju vai piemērojamo sodu.³

Tīšos noziedzīgos nodarījumos šāda maldība ir pieļauta tad, ja persona apzinās visus apstākļus, kuriem jābūt aptvertiem ar nodomu, taču kļūdaini uzskata, ka:

- ir sodāma pēc cita Krimināllikuma (turpmāk – KL) panta;
- ir izdarījusi vienīgi administratīvu, disciplināru vai civiltiesisku pārkāpumu;
- šāda rīcība ir tiesiski atļauta (to neaizliedz nedz KL, nedz cits likums).

Saskaņā ar Latvijas krimināltiesībās valdošo viedokli juridiskā kļūda neietekmē nedz noziedzīgā nodarījuma tīšo raksturu,⁴ nedz kriminālatbildību.⁵ Atsaukšanās uz likuma (arī cita normatīva akta) nezināšanu personu no kriminālatbildības neatbrīvo.⁶

Arī Latvijas tiesas dažkārt atsaucas uz šo principu.

Šāda juridiskās kļūdas izpratne krimināltiesībās ir spējusi saglabāties līdz mūsdienām tikai tāpēc, ka nav saskatīta šā tiesību institūta saikne ar citām tiesību nozarēm, tostarp konstitucionālajām tiesībām.

Līdz ar to princips “likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības” ir piemērots pat šādā situācijā: apsūdzētie pirms aizliegtās vielas iegādes un realizācijas mēģināja skaidrot iespējamo kriminālatbildības risku, saņemot no valsts kompetentās iestādes atbildi, ka konkrētā viela aizliegto vielu sarakstā nav iekļauta. Neraugoties uz to, apsūdzētie notiesāti par Krimināllikuma 253.¹ panta trešajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, piemērojot brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem. Augstākā tiesa notiesājošo spriedumu atstāja negrozītu, atsaucoties uz principu “likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības”.⁷

Detalizētāk šī lieta ir analizēta vienā no autora agrākajām publikācijām, secinot, ka kļūdainās informācijas dēļ pirmām kārtām ir apšaubāma subjektīvās puses (tieša nodoma) atzišana. Tomēr, pat ja pieņemtu, ka tiešs nodoms ir pierādīts un apsūdzētie pieļāvuši vienīgi juridisku kļūdu, rodas jautājums, vai pareizi ir tas, ka kompetentā iestāde izsniedz kļūdainu skaidrojumu un ne par ko neatbild, bet visa atbildība tiek uzlikta indivīdam.⁸

³ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 190.–191. lpp.

⁴ Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Dzenītis J., Niedre A. (zin. red.). Rīga: Avots, 1982, 46. lpp.

⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. grāmata. Vispārīgā daļa. Rīga: firma “AFS”, 2003, 58. lpp.; Krastiņš U. 2014, 190.–191. lpp.; Rozenbergs J. Vainas institūts krimināltiesībās un tā nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. Promocijas darbs. Rīga, 2012, 146. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII)² nodaļa. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 69. lpp.

⁶ Krastiņš U. Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. Jurista Vārds, 2011, Nr. 29.

⁷ Augstākās tiesas 26.06.2015. lēmums lietā SKK-169/15. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 04.01.2022.].

⁸ Leja M. Juridiskās kļūdas tiesiskās sekas krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2018, Nr. 2.

Autors uzskata, ka nav šaubu par to, ka juridiska kļūda nevar atstāt būtisku ietekmi uz kriminālatbildību, ja persona savu rīcību novērtē kā prettiesisku, kļūdoties vienīgi par juridisko kvalifikāciju pēc KL vai maldīgi domājot, ka ir izdarīts vienīgi administratīvs, disciplinārs vai civiltiesisks pārkāpums. Prettiesiskuma apzināšanās ir pietiekams iemesls, lai pārliecinātos par plānotās rīcības juridiskajām sekām un atturētos no tās, ja rīcība patiešām ir aizliegta. Tomēr šie gadījumi būtiski atšķiras no tiem, kuros persona savu rīcību maldīgi uzskata par tiesisku, kā tas, visticamāk, bija arī iepriekš minētajā piemērā.

Krimināltiesību kodola ietvaros, pie kura pieskaitāmas normas, kas aizsargā personas dzīvību, fizisko integritāti, brīvību, īpašumu u. tml., šāda maldība, kad persona kļūdaini savu rīcību uzskata par tiesisku, iespējama reti.⁹

Daudz biežāk šāda maldība iespējama attiecībā uz normām, kurās iekļauti formāla sastāva noziedzīgi nodarījumi ar zemu kaitīguma pakāpi, vai normām, kuru sodīšanas pamatā nav vispāratzītas morāles normas vai rīcības bīstamība, bet gan lietderības apsvērumi.

Šāds maldīgs priekšstats var rasties, ne tikai personīgi veicot tiesiskās situācijas novērtējumu, bet arī saņemot kļūdainu juridisku konsultāciju vai kompetentas iestādes uzziņu.

2. Sodīšanas paredzamība un tiesiskās paļāvības princips

Autora ieskatā, piemērojot Latvijas tiesisko regulējumu, viens no pamatiem personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, ja kompetentas iestādes kļūdainas informācijas dēļ viņa uzskatīja, ka rikojas tiesiski, lai gan faktiski rīcība atbilst visām noziedzīga nodarījuma pazīmēm, ir tiesiskās paļāvības princips.

Šā principa kontekstā bija skatāma arī iepriekš minētā lieta par narkotisko vielu neatļautu realizāciju.

Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) viedokli sodīšanas paredzamība jānovērtē no notiesātās personas viedokļa inkriminētā nodarījuma izdarīšanas laikā.¹⁰ Šajā ziņā ir pietiekami, ja indivīds no attiecīgās normas formulējuma vai nepieciešamības gadījumā ar tiesas sniegtās interpretācijas palīdzību var secināt, kāda rīcība veidos viņa atbildību.¹¹ Paredzamības princips netiek pārkāpts arī tad, ja, ievērojot konkrētos apstākļus, personai nepieciešams vērsties pēc juridiska padoma, izzinot rīcības iespējamās tiesiskās sekas.¹² Tomēr nebūtu konsekventi, no

⁹ Steininger E. Strafrecht. Allgemeiner Teil: Eine Einführung. Grundlagen. Das vollendete vorsätzliche Erfolgsdelikt. Band 1. Wien: Linde Verlag, 2013, S. 342.

¹⁰ ECT 21.10.2013. spriedums lietā *Del Rio Prada v. Spain*, 115. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127697> [aplūkots 20.12.2021.].

¹¹ ECT 25.05.1993. spriedums lietā *Kokkinakis v. Greece*, 52. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827> [aplūkots 06.02.2022.]. ECT 18.07.2013. spriedums lietā *Mactouf and Damjanović v. Bosnia and Herzegovina*, 66. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122716> [aplūkots 06.02.2022.].

¹² ECT 15.11.1996. spriedums lietā *Cantoni v. France*, 35.–36. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58068> [aplūkots 06.02.2022.]. ECT 25.07.2013. spriedums lietā *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, 779. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122697> [aplūkots 06.02.2022.]. Personām, kas veic profesionālu darbību, izpildot savus profesionālos pienākumus, jārikojas ar lielu piesardzību. Ir sagaidāms, ka viņas īpaši rūpīgi novērtēs riskus, kas saistīti ar šāda veida darbībām. ECT 17.05.2010. spriedums lietā *Kononov v. Latvia*, 235. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98669> [aplūkots 20.12.2021.].

vienas puses, prasīt pieejamu un paredzamu juridisko pamatu un, no otras puses, pieļaut, ka persona tiek atzīta par “vainīgu” un “sodīta”, neraugoties uz to, ka viņa nevarēja izzināt krimināllikuma normas neizbēgamas (nenovēršamas) kļūdas dēļ, par ko viņu nekādā veidā nevar vainot.¹³

ECT judikatūra, saskaņā ar kuru sodīšanas paredzamības princips netiek pār-
kāpts arī tad, ja personai nepieciešams juridisks padoms, aktualizē jautājumu, kur
indivīds var vērsties pēc šāda padoma. ECT nav devusi izsmeļošu uzskaitījumu.

Nenoliedzami tās ir kompetentās valsts iestādes.

Atsaucoties uz ECT judikatūru, arī Satversmes tiesa atzinusi, ka tiesību norma
var būt pietiekami skaidra un paredzama arī tad, ja personai šīs normas tvēruma
noskaidrošanai nepieciešama atbilstoša juridiskā palīdzība.¹⁴ Šāda juridiskā palīdzība
var tikt lūgta arī valsts kompetentai iestādei.¹⁵

Tiesiskās paļāvības principa raksturojums. Personas pienākums zināmos gadī-
jumos vērsties valsts kompetentā iestādē, lai noskaidrotu tiesisko situāciju, liek uzdot
jautājumu par to, kādas ir sekas tam, ja viņa saņēmusi kļūdainu informāciju, kā tas
bija arī iepriekš minētajā piemērā, kurā norādīta nepareiza informācija par to, ka
attiecīgās vielas nav iekļautas aizliegtu vielu sarakstā.

Ne vienmēr paļaušanās uz kompetentās iestādes informāciju ir attaisnojama.

Svarīgs orientieris šeit ir tiesiskās paļāvības princips, kas pieskaitāms pie vispā-
rējiem tiesību principiem.¹⁶

Vispārējie tiesību principi ir nerakstītas tiesību normas, neraugoties uz to, ka
likumdevējs ar mērķi atvieglot tiesību normu piemērotāja darbu dažkārt tos ietver
tiesību aktos.¹⁷ Arī tiesiskās paļāvības princips pieskaitāms pie šādiem principiem.¹⁸

No Satversmes 1. panta izriet vairāki tiesiskās valsts principi – tostarp tiesiskās
paļāvības princips.¹⁹ Tātad tam ir konstitucionāls rangs, un tas ir spēkā neatkarīgi no
tā, vai ir reglamentēts citos normatīvajos aktos. Lai gan šis princips nav minēts KL,
tas ietekmē arī KL normu piemērošanu, tostarp juridiskās kļūdas tiesību institūta
izpratni.

Noskaidrojot šā principa saturu, ir jāpievēršas normatīviem aktiem, kuros tas
sīkāk izskaidrots, kā arī tiesību zinātnes un judikatūras atziņām.

Tiesību zinātnē par šo principu norādīts: tiesiskās paļāvības principa subjekts ir
valsts (tās institūcijas, amatpersonas), kuras rīcībai jābūt konsekventai, piemēram,
likumdevējam pieņemot publisko vai privāto tiesību normas vai tiesību normu

¹³ ECT 28.06.2018. spriedums lietā *G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy*, 241.–242. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184525> [aplūkots 28.12.2021.]. Sk. arī tiesnešu Spano un Lemmens daļēji atšķirīgo viedokli. 24.–29. punkts. Turpat.

¹⁴ Satversmes tiesas 21.02.2019. spriedums lietā Nr. 2018-10-0103, 18.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 40. Satversmes tiesas 24.09.2020. spriedums lietā Nr. 2019-22-01, 24. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2020, Nr. 187.

¹⁵ Satversmes tiesas 21.02.2019. spriedums lietā Nr. 2018-10-0103, 20. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 40.

¹⁶ Rezevska D. Tiesiskās paļāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā. Politika un tiesības: Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 9. lpp.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Satversmes tiesas 25.03.2003. spriedums lietā Nr. 2002-12-01, 1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2003, Nr. 47.

piemērotājam taisot tiesību normu piemērošanas aktus.²⁰ Tiesiskās drošības un paļāvības princips noteic, ka indivīds var paļauties uz to, ka tiesības un citas leģitīmās intereses, kuras viņš ir ieguvis, paļaujoties uz to, ka publisko tiesību subjekta rīcība ir tiesiska un konsekventa, viņam vēlāk netiks atņemtas, tāpēc ka publisko tiesību subjekts savas domas ir mainījis vai arī izrādās, ka rīcība ir bijusi prettiesiska.²¹

Būtisku ieguldījumu principa konkretizācijā sniedz Administratīvā procesa likums un tā piemērošanas prakse. Šā likuma 10. pants nosaka: privātpersona var paļauties, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa. Iestādes kļūda, kuras pieļaušanā privātpersona nav vainojama, nedrīkst radīt privātpersonai nelabvēlīgas sekas.

Šis princips konkretizēts administratīvo tiesu judikatūrā, proti, ir jāatbild uz trim jautājumiem, lai noskaidrotu, vai tiesiskā paļāvība ir jāņem vērā: 1) vai bija kaut kas, uz ko varēja paļauties (skaidrs iestādes izteikums); 2) vai attiecīgā persona tiešām uz to paļāvās; 3) vai attiecīgās personas paļāvība ir aizsardzības vērtā.²²

Tiesiskās paļāvības principu konkretizē uzziņas tiesību institūts.

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 101. panta otro daļu, gadījumā ja uzziņas adresāts rīkojies atbilstoši viņam izsniegtajai uzziņai, iestādes vēlāk izdots administratīvais akts, kas attiecas uz jautājumu, par kuru uzziņa sniegta, nevar būt adresātam nelabvēlīgāks arī tad, ja iestāde vēlāk konstatē, ka uzziņa nav pareiza.

Saskaņā ar judikatūru uzziņa ir iestādes atbilde uz uzdoto jautājumu par to, kā konkrētajos apstākļos ir piemērojamas tiesību normas.²³ Šīs tiesības īstenošanas rezultātā persona var plānot savu rīcību, nebaidoties, vai pati ir pareizi sapratusi tiesību normas.²⁴ Tieši kompetentās iestādes sniegta uzziņa ir tas tiesību institūts, kuram likumdevējs ir piešķīris visaugstāko aizsardzību tiesiskās paļāvības kontekstā. Proti, likumdevējs paredzējis, ka uzziņa personai garantē drošību, ka tās paļāvība uz iestādes izteikumu ir aizsargājama un, uzziņu saņemot, persona var plānot savu rīcību, nebaidoties, vai ir pareizi sapratusi tiesību normas. Savukārt tad, ja persona izvēlas savas tiesības uz uzziņu neizmantojot, tai ir jārēķinās, ka strīda gadījumā tās paļāvība uz iestādes sniegtu izteikumu var arī netikt atzīta kā pamatota.²⁵

Tomēr paļāvība uz uzziņu nav absolūta.²⁶ Arī šajā gadījumā, lemjot, vai persona drīkstēja paļauties uz to, ir pārbaudāmi iepriekš minētie trīs kritēriji: 1) vai bija kaut kas, uz ko varēja paļauties (skaidrs iestādes izteikums); 2) vai attiecīgā persona tiešām uz to paļāvās; 3) vai attiecīgās personas paļāvība ir aizsardzības vērtā.²⁷

²⁰ Rezevska D. 2012, 11. lpp.

²¹ Rezevska D. Valsts konsekvence tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principu ievērošanā. 2016. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2016/09/REZEVSKA_D_TEZEs.pdf [aplūkots 14.12.2021.].

²² Augstākās tiesas 12.04.2005. spriedums lietā SKA-93/2005. Nav publicēts. Augstākās tiesas 04.12.2008. spriedums lietā SKA-537/2008. Nav publicēts. Augstākās tiesas 14.02.2008. spriedums lietā SKA-34/2008. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 18.11.2021.]. Augstākās tiesas 07.06.2007. spriedums lietā SKA-238/2007. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 18.11.2021.].

²³ Augstākās tiesas 14.02.2008. spriedums lietā SKA-34/2008. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 18.11.2021.]. Ar uzziņu personai tiek darīts zināms, kā konkrēto faktisko situāciju no tiesību viedokļa vērtē iestāde. Augstākās tiesas 27.09.2013. lēmums lietā SKA-958/2013. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 18.11.2021.].

²⁴ Augstākās tiesas 14.02.2008. spriedums lietā SKA-34/2008. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 18.11.2021.].

²⁵ Senāta 2020. gada 22. decembra spriedums lietā SKA-436/2020, 12. punkts. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 12.02.2022.].

²⁶ Augstākās tiesas 14.02.2008. spriedums lietā SKA-34/2008. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 18.11.2021.].

²⁷ Turpat.

Būtiska uzziņas raksturojošā pazīme ir konkrētība – proti, personai iesniegumā par uzziņu ir jānorāda konkrēts jautājums, uz kuru atbilde ir atkarīga no personas aprakstīto faktu juridiska vērtējuma, bet iestādei uzziņā ir jāietver atbilde uz šo jautājumu. Jo konkrētāku jautājumu persona uzdod iestādei un jo konkrētu atbildi personai sniedz iestāde, jo vairāk ir aizsargājama personas pašlēmība uz iestādes doto apsolījumu par konkrētu tiesisko seku iestāšanās nākotnē.²⁸

3. Paļaušanās uz kompetentās iestādes informāciju krimināltiesībās

Kā secināts iepriekš, tiesiskās pašlēmības princips ietekmē arī KL normu piemērošanu. Tātad administratīvo tiesu judikatūrā izstrādātie kritēriji, pārbaudot, vai konkrētajā situācijā tiesiskās pašlēmība ir aizsargājama, ir piemērojami arī krimināltiesībās.

Arī uzziņas tiesību institūts (kā viena no tiesiskās pašlēmības principa izpausmes formām) var iegūt nozīmi krimināltiesībās. Tas skaidrojams ar to, ka administratīvajām tiesībām ir daudz saskarsmes punktu ar krimināltiesībām (piemēram, nodokļu, muitas, dabas aizsardzības u. c. jomās). Nereti tikai no radītā kaitējuma apmēra ir atkarīgs, vai iestājas administratīvā vai kriminālatbildība. Līdz ar to, ja iestāde sniegusi kļūdainu uzziņu, kurā konkrētā rīcība atzīta par tiesisku, šāda uzziņa var iegūt nozīmi, lemjot, vai ir pieļaujams personu notiesāt par noziedzīgu nodarījumu. Persona ir atbrīvojama no kriminālatbildības tad, ja izpildījušies iepriekš minētie trīs kritēriji, kas uzliek par pienākumu valstij respektēt tiesisko pašlēmību.

Saskaņā ar šiem kritērijiem bija vērtējama arī ievadā minētā lieta, kurā pirms aizliegta vielas iegādes un realizācijas apsūdzētie saņēma no valsts kompetentās iestādes kļūdainu atbildi. Veicot šo vērtējumu, bija pārbaudāms, kādu informāciju apsūdzētie sniedza kompetentajai iestādei, kompetentās iestādes uzziņas saturs, kā arī apsūdzēto iepriekšējā pieredze jautājumos par narkotisko vielu apriti u. tml. Ja kompetentās iestādes uzziņā pausts viennozīmīgs viedoklis, ka konkrētā viela nav iekļauta aizliegtu vielu sarakstā, apsūdzētie uz šo informāciju pašlēmības un viņu pašlēmība bija aizsardzības vērtā, notiesājoša sprieduma taisīšana bija pretrunā tiesiskās pašlēmības principam.

4. Iestādes faktiskā rīcība un personas pašlēmība

ECT ieskatā noteiktos apstākļos arī valsts ilgstoša iecietība pret noteiktu rīcību, kas citādi ir kriminālsodāma, var pāraugt šādas rīcības *de facto* dekriminalizācijā.²⁹

Autora ieskatā, arī vērtējot, vai ir pieļaujams atzīt, ka notikusi šāda *de facto* dekriminalizācija, nozīme ir tiesiskās pašlēmības principam.

Vienā lietā ECT atzina, ka *de facto* dekriminalizācija neattiecas uz tādiem gadījumiem, kad šādas iecietības iemesli nav zināmi.

²⁸ Senāta 2020. gada 22. decembra spriedums lietā SKA-436/2020, 12. punkts. Pieejams: at.gov.lv [aplūkots 12.02.2022.].

²⁹ ECT 25.07.2013. spriedums lietā *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, 813. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122697> [aplūkots 06.02.2022.].

Konkrētajā gadījumā persona bija saukta pie kriminālatbildības par izvairīšanos no nodokļa nomaksas. ECT ieskatā pastāvēja iespēja, ka tiesību aizsardzības iestādēm attiecīgās nodokļu “minimizēšanas” shēmas iepriekš nebija zināmas vai nebija resursu to izmeklēšanai. Līdz ar to nevar runāt par *de facto* dekriminalizāciju.³⁰

Ir acīmredzams, ka šajā piemērā nav izpildījies neviens no trim tiesiskās paļāvības principa nosacījumiem.

Arī vāciski runājošās valstīs ir atzīts, ka izņēmuma kārtā persona ir atbrīvojama no kriminālatbildības, ja viņa maldīgi uzskatīja, ka rikojas tiesiski, un šādu maldību radījusi valsts kompetentās iestādes faktiskā rīcība; tas, ka iestādes nav iejaukušās, lai gan tām bija zināmi faktiskie apstākļi, nevar attaisnot šādu maldību. Turpretim kompetentās iestādes pastāvīga un neapstrīdēta prakse vai pastāvīga iecietība (tolerance) pret rīcību, kas ir pretrunā tiesību normām, noteiktos apstākļos var attaisnot šādu maldību.³¹ Iestādes iecietība pret noteiktu rīcību var radīt nenovēršamu (bez vainas radušos) maldību, ja tas konkrētajā situācijā ļauj izdarīt secinājumu, ka iestāde personas rīcību uzskata par tiesisku.³²

Ilustrācijai divi piemēri.

1. Apsūdzētais notiesāts par noteikumu neievērošanu, kas reglamentēja maksimāli pieļaujamās cenas.

Apstrīdot notiesājošo spriedumu, apsūdzētais norādīja, ka viņš un citi uzņēmumi arī iepriekš pieļāvuši cenu pārsniegšanu, taču kompetentās iestādes to tolerējušas un pat akceptējušas. Ekonomikas ministrijas revidents, veicot revīziju apsūdzētā uzņēmumā, regulāri konstatēja, ka maksimālās cenas ir pārsniegtas, taču nekādi pasākumi pret to netika veikti.

Vācijas Federālā Augstākā tiesa norādīja: lai gan valdības klusējot pieļautā cenu pārsniegšana nevar mainīt likumīgi noteiktās maksimālās cenas, tomēr šāda klusējot pieļauta iecietība prasa īpaši rūpīgu pārbaudi, vai indivīds tā dēļ nav pieļāvis attaisnojamu (nenovēršamu) maldību. Ir pilnīgi iespējams, ka pastāvīga tolerance rada pamatotas šaubas par attiecīgo noteikumu spēkā esību. Šāda iestāžu rīcība, kuras tiesības nepārzinoša persona pieradusi uzskatīt par autoritatīvām, var izraisīt to, ka no indivīda tiesiskās apziņas attaisnojami pazūd priekšstats par noteikumu saistošo raksturu (*in entschuldbarer Weise aus dem Rechtsbewußtsein des einzelnen schwindet* – vācu val.).

Šie jautājumi zemākās instances tiesas spriedumā nav iztirzāti, tāpēc tas ir atceļams.³³

2. Apsūdzētais notiesāts par neatļautu pornogrāfisku materiālu glabāšanu realizācijas nolūkā. Apstrīdot šo spriedumu, apsūdzētais norādīja, ka, jau izskatot lietu pēc būtības, bija norādījis, ka pirms inkriminētā nodarījuma tiesa viņam atdeva izņemtos materiālus, kuru saturs bija identisks ar izskatāmajā kriminālprocesā inkriminēto.

³⁰ ECT 25.07.2013. spriedums lietā *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, 813. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122697> [aplūkots 06.02.2022.].

³¹ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 01.10.2003., 6S.241/2003/kra, 2.1.2 punkts. Pieejama: http://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/031001_6S_241-2003.html [aplūkota 05.02.2022.].

³² Roxin C. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Verlag C.H.Beck, München: 2006, S. 955. Analogs vie-doklis – Trechsel S. (Hrsg.). Schweizerisches Strafrechtbuch Praxiskommentar. Zürich/St.Gallen: Dike Verlag AG, 2008, S. 126.

³³ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 16.03.1956., 5 StR 572/55, 15.–18. rindkopa. Pieejama: <https://research.wolterskluwer-online.de/document/6bdf8ec4-9f03-4353-8370-1da319377b88> [aplūkota 05.02.2022.].

Austrijas Augstākā tiesa notiesājošo spriedumu atcēla, norādot: apsūdzētais pēc būtības paudis viedokli, ka uzskatījis par tiesīgu glabāt, piedāvāt un nodot citiem analoģu materiālu tam, kāds iepriekš viņam atdots. Zemākās instances tiesa šos argumentus atstājusi bez ievēribas.

No lietas materiāliem izriet, ka ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu bija atcelts arests lielam skaitam filmu, grāmatu un žurnālu un nolemts tos atdot apsūdzētajam. Tajā pašā dienā ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu kriminālprocess par pārkāpumiem pornogrāfisku materiālu apritē pret viņu izbeigts. Pārsūdzot notiesājošo spriedumu, apsūdzētais pievienojis sūdzībai atsevišķus attēlus no viņam atdotajiem žurnāliem, tādā veidā pamatojot, ka tagad izskatāmajā kriminālprocesā inkriminētais materiāls pēc būtības ir identisks. Šādi apsūdzētā paskaidrojumi neattiecas uz jautājumu par noziedzīga nodarījuma sastāva esību, bet vienīgi uz to, ka viņam bija pamats uzskatīt, ka identiska satura žurnālu pārdošana, kādi viņam atdoti iepriekš, ir atļauta. Tātad apsūdzētais nav apgalvojis, ka pieļāvis maldību par nodarījuma apstākļiem (faktisku kļūdu), bet gan to, ka pieļāvis juridisku kļūdu, kas radusies bez vainas.

Ja, izskatot lietu no jauna, tiks atzīts, ka apsūdzētais pieļāvis juridisku kļūdu, pārbaudīt tās vainojamību būs lieki. Ņemot vērā, ka šajā gadījumā iespējamā juridiskā maldība var izpausties, vienīgi paļaujoties uz tiesas rīcību, nevar runāt nedz par to, ka prettiesiskums bija viegli saskatāms, nedz par to, ka apsūdzētajam bija jāiepazīstas ar attiecīgajām tiesību normām, t. i., zināmā mērā jākontrolē tiesa. Tādējādi viņa maldība būtu uzskatāma par nenovēršamu, un viņš no kriminālatbildības atbrīvojams.³⁴

Kopsavilkums

1. Tiesiskās paļāvības principam ir konstitucionāls rangs. Šis princips nav minēts Krimināllikumā, taču tas ietekmē arī šā likuma piemērošanu, tostarp juridiskās kļūdas tiesību institūta izpratni.
2. Latvijas krimināltiesībās valdošais uzskats, ka juridiskā kļūda nevar ietekmēt kriminālatbildību, nav piemērojams gadījumā, ja izpildījušies šādi nosacījumi (kumulatīvi):
 - valsts kompetentas iestādes kļūdainās informācijas dēļ persona uzskatīja, ka rīkojas tiesiski, lai gan šī rīcība atbilst visām noziedzīga nodarījuma pazīmēm;
 - personai bija tiesības paļauties uz šo iestādes sniegto informāciju.
3. Pārbaudot, vai persona bija tiesīga paļauties uz valsts kompetentās iestādes informāciju, ir jānoskaidro: 1) vai bija kaut kas, uz ko varēja paļauties (skaidrs iestādes izteikums); 2) vai attiecīgā persona tiešām uz to paļāvās; 3) vai attiecīgās personas paļāvība ir aizsardzības vērtā.
4. Arī valsts ilgstoša iecietība pret noteiktu rīcību, kas ir sodāma saskaņā ar Krimināllikumu, var pāraugt šādas rīcības *de facto* dekriminalizācijā, ja izpildījušies tiesiskās paļāvības principa piemērošanas nosacījumi.

³⁴ Austrijas Augstākās tiesas lieta: Entscheidungsdatum 19.12.1979., Geschäftszahl 10Os61/79. Pieejama: https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JJT_19791219_OGH0002_0100OS00061_7900000_000 [aplūkota 05.02.2022.].